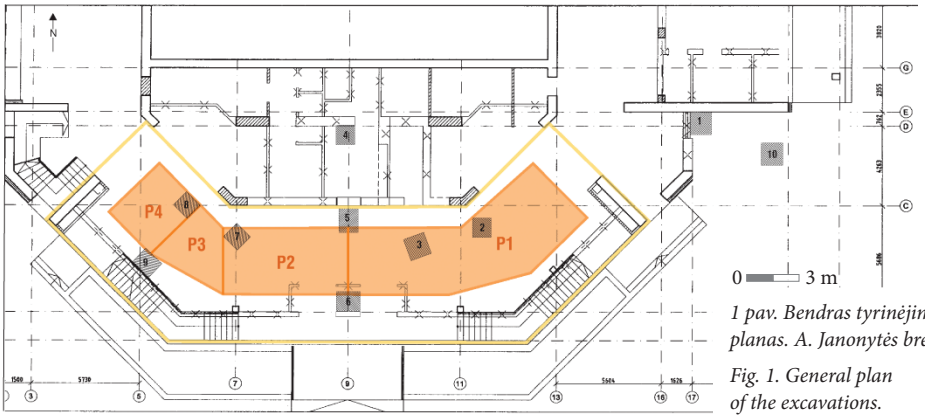
Gintautas Zabiela

Kultūros centro A. Baranausko aikštėje 2 rūsio vietos tyrimai

2008 m. rudenį Anykščių senamiesčio Š dalyje, A. Baranausko aikštėje 2 esančio Anykščių kultūros centro pastato P dalyje, vestibiulio vietoje atlikti žvalgomieji, o po jų – ir išsamūs archeologiniai tyrinėjimai Pats kultūros centras (tarybiniu laikotarpiu – kultūros rūmai) buvo pastatytas 1976 m. be jokių archeologinių tyrimų. Planuojamo pastato rekonstrukcijos darbų metu vestibiulio vietoje numatoma įrengti rūsį, kurio įrengimo techniniam projektui būtina žinoti esamų pamatų būklę ir įrengimo gylį. Jų atkasimo vietose, siekiant nustatyti vestibiulio vietoje esančio senamiesčio kultūrinio sluoksnio išlikimo laipsnį bei vertę, pradžioje buvo ištirti 9 bendro 15,23 m^2 ploto (1 pav.) šurfai (1–9). Šurfais nustatyta, kad esamo pastato pamatai įgilinti iki 2,5–3,6 m nuo esamo žemės paviršiaus, o bendras kultūrinio sluoksnio storis tyrinėtoje vietoje siekia 1,3–2,5 m. Taigi apie 1 m pločio juostoje palei esamus pamatus senamiesčio kultūrinis sluoksnis yra visiškai suardytas, o likusioje dalyje irgi yra suardytų vietų (šurfas 3). Didesnėje tyrinėtos vietos dalyje vertingas senamiesčio kultūrinis sluoksnis yra išlikęs (šurfai 2, 7, 8, dalinai šurfuose 6, 9). Jis prasideda 50–80 cm gylyje ir siekia 0,3–1,2 m storį. Sluoksnis pagal jame surastus koklių fragmentus ir žiestą keramiką datuojamas XVII–XIX a.

Tyrinėta vieta yra 300 m į ŠR nuo Anykščių bažnyčios. 1853 ir 1865 m. Anykščių planai šioje vietoje rodo buvus siaurus sklypus su užstatymu palei dabartinę A. Baranausko aikštę. 1925 m. miesto planas jau rodo šioje vietoje buvus dvi gatveles: Gedimino (labiau į V) bei Respublikos (R pusėje) (Miškinis A., *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. II: Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai, II knyga, V., 2005, p. 47, pav. 40). Palei gatveles iš abiejų jų pusių pažymėta po 2–4 namus. Vėliau šis užstatymas tankėjo. Ši miesto dalis buvo sugriauta 1944 m. liepos 15 d. vykstant kovoms dėl Anykščių. Išvalius griuvėsius į Š nuo Baranausko aikštės susiformavo didelė tuščia urbanistinė erdvė, kurios Š dalyje ir buvo pastatytas minėtas pastatas.

1 pav. Bendras tyrinėjimų planas. A. Janonytės brėž.

Fig. 1. General plan of the excavations.

Anykščių senamiesčio kultūrinio sluoksnio tyrinėjimai pradėti 1990 m. Tada ir buvo iškasti 2 šurfai (65 ir 66) (vadovas Liudvikas Dzikas), atsidūrę arčiausiai tyrinėtos vietos. Jų metu šurfe 65, kastame į PV nuo pastato, rastas 1,55 m storio kultūrinis sluoksnis, kurio viršutinėje dalyje po 20 cm gylyje buvusiu akmenų grindiniu buvo 40 cm storio XIX a. kultūrinis sluoksnis su to meto keramika, vidurinėje 40 cm storio dalyje rastas smulkaus žaliai glazūruoto koklio fragmentas, o apatinėje 50 cm storio dalyje radinių neaptikta. Šurfe 66, kastame į PR nuo pastato, rastas iki 2 m storio XIX a. datuojamas sluoksnis su Kuznecovo fabriko keramika (šurfas, matyt, pataikė į pastato rūsio vietą) (*LIIR*, f. 1, b. 1704, p. 12–13, 32).

Būsimo rūsio vietoje ištirti 4 bendro 86,5 m^2 dydžio plotai, o R priestato vietoje iškastas šurfas 10 (1,5 m^2) (1 pav.). Mechanizuotai nuėmus iki 80 cm storio paviršinį žemės sluoksnį, suformuotą esamo kultūros centro pastato statybos metu, ištirtas 0,5–1,3 m storio senamiesčio kultūrinis sluoksnis (storėjantis į V pusę), preliminariai datuojamas XVII–XIX a. (2 pav.). Sluoksnį charakterizuoja gana gausi jame esanti žiesta glazūruota bei neglazūruota keramika, paskiri koklių, stiklo fragmentai, geležinės vinys bei kitokie metaliniai dirbiniai, gyvulių kaulai. Tokie radiniai rodo šioje vietoje nuo XVII a. buvusį intensyvų užstatymą, kurio detalesnio išplanavimo dėl tyrinėtos vietos siaurumo bei apardymų esamo pastato statybos metu nustatyti nepavyko. Visgi galima konstatuoti, kad tyrinėtos vietos V dalyje stovėjo medinis pastatas su puodyninių koklių krosnimi (aptikta tokių koklių sąvarta). Šio pastato rekonstrukcijos laiką apytiksliai datuoja surasta 1748 m. Rusijos moneta – denga. XIX a. kultūrinio sluoksnio horizontą charakterizuoja butelių duženos, geros kokybės žiesta keramika, net porceliano lėkščių fragmentai (tarp jų gaminti Rygoje, garsiame Kuznecovo fabrike). Tyrinėto ploto centrinėje dalyje atkastos čia iki esamo pastato statybos laikų stovėjusio medinio pastato su rūsiu liekanos – akmeniniai 70 cm storio prastai surišti pamatai, plytinių laiptų liekanos. Pastatas statytas XX a. I pusėje, jo išlikę liekanos archeologinės vertės neturi ir buvo demontuotos. Rūsio vietoje kultūrinio sluoksnio storis siekė iki 3 m. Jame gausiai rasta XX a. keramikos, geležinių dirbinių. Rūsys greičiausiai užverstas 1944 m.

2 pav. Kultūrinis sluoksnis ploto 3 ŠR sienoje. G. Zabielos nuotr

Fig. 2. The cultural layer in the NE wall of area 3.

Anykščiuose, Baranausko aikštėje 2 ištyrus bendrą 97 m^2 plotą nustatyta, kad Anykščių senamiesčio plėtra buvusi intensyvesnė, nei galima spręsti iš išlikusių planų ir rašytinių šaltinių. Tą pačią išvadą galima padaryti ir ankstesnių tyrinėjimų (2002 m. Daliaus Riboko tyrimai Biliūno g. 23–29 (*ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 223), 2004 m. Ryčio Jonaičio tyrimai Kęstučio – Šaltupio gatvės rajone (*ATL*

2004 metais, V., 2006, p. 192)) medžiagos pagrindu. Svarbi ir kita – paminklosauginė – išvada. Senamiesčio teritorijoje tarybiniu laikotarpiu pastačius net ir stambius objektus, jeigu jie be rūsių, po jais išliko nesuardytų kultūrinio sluoksnio vietų, tad rekonstruojant tokius pastatus būtina paminklosauginė sąlyga – atlikti bent žvalgomuosius archeologinius tyrimus.

The excavation at the cultural centre basement site at A. Baranausko Square 2

In 2008, 97 m^2 was excavated at the site where a basement is being built in the S part of the Anykščiai Cultural Centre building at A. Baranausko Square 2 in the N part of Anykščiai Old Town (Fig. 1). In it were found a 0.5–1.3 m thick 17th–19th-century old town cultural layer (Fig. 2) with wheel thrown glazed and unglazed pottery, stove tile, and glass fragments, iron nails, a 1748 Russian coin (a denga), and animal bones. A dump containing 'pot-shaped' *(Topfkachel)* stove tiles was found in the W part of the excavated area. The layer in the central part was destroyed in the first half of the 20th century by a stone basement.

JONIŠKIS

Ernestas Vasiliauskas

Tyrinėjimai Joniškyje

2008 m. buvo atlikti didesnės ar mažesnės apimties archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai (JIKM, ŠAM) įvairiose Joniškio senojo miesto (A1901) ir urbanistikos paminklo (UV15) vietose (1 pav.). Jie buvo susiję su žemės kasimo darbais tiesiant kanalizacijos, vandentiekio, elektros kabelio trasas. Tyrinėjimai vyko: Miesto aikštėje 7 (ištirtas 3 m^2 plotas); M. Slančiausko g. 1–5, Parko g. 2–8 ir Miesto aikštėje 1–7 (žvalgytas 270 m^2 plotas); Dariaus ir Girėno g. 20 ir 23, Šiaulių Senosios g. 32 ir 36 (tyrinėtas 74,4 m^2 plotas); Dariaus ir Girėno g. 16–20 ir Latvių g. 16–21 (žvalgytas 554 m^2 plotas). Iš viso 2008 m. Joniškio mieste ištirtas 77,4 m^2 plotas, žvalgytas bendras 824 m^2 plotas.

Tyrinėjimai **Miesto aikštėje 7** (ištirti 2 šurfai) suteikė informacijos (anksčiau šioje vietoje tyrinėjimai nevykdyti) apie šios buvusios Turgaus aikštės V dalies užstatymo raidą. Čia 0,8–1,3 m gylyje aptiktas XVII–XVIII a. datuojamas kultūrinis sluoksnis, pastato akmeniniai pamatai bei to laikotarpio radiniai (XVII–XVIII a. buitinė keramika, XVII–XIX a. kokliai, XVII ir XIX a. monetos, plomba, geležinis pentinas, balto kaolino pypkės kotelis (tai jau trečias toks radinys Joniškyje, žr.: *ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 227, pav. 3:1; p. 285). Kai kurie dirbiniai (juostinio koklio fragmentas, pentinas, švininė plomba) Joniškyje aptikti pirmą kartą.

Šurfe 1 išskirti 4 sluoksniai. 20 cm gylyje po velėniniu sluoksniu 1 atsidengė maišytos juodos žemės su angliukais sluoksnis 2. 60–73 cm gylyje pasiektas maišytos rudos žemės sluoksnis 3. Jame rasta žiestos XVII–XIX a. oksidacinės glazūruotos ir neglazūruotos keramikos, gyvūnų kaulų. 84–108 cm gylyje aptikti 24x23, 21x25, 18x15 cm dydžio pamatiniai akmenys. Pastato pamatai (40 cm pločio) orientuoti R–V kryptimi. Virš jų rasta XVII–XVIII a. I pusės glazūruotų plokštinių, juostinių, puodyninių koklių fragmentų (2 pav.), žiestos kaimiškos (kakleliai atlošti ir profiliuo-